

Ochrana historických sídiel

Kým sa pamiatková starostlivosť v minulosti zameriavala viac na ochranu originálneho historického diela, dnes sa ťažisko čoraz viac presúva do polohy jeho ochrany v pôvodnom prostredí, resp. do ochrany jeho pôvodného prostredia.

Začiatky takto chápanej starostlivosti môžeme sledovať už od 30-tych rokov nášho storočia, keď sa prvý raz otázka okolia a prostredia pamiatky začína rozvíjať v rezolúcii prijatej na konferencii v Aténach, predloženej Medzinárodnej komisii pre duševnú spoluprácu, schválenej Valným zhromaždením OSN r. 1931. Nezávisle od toho sa nad otázkami nehnuteľných pamiatok, ale aj urbanistických celkov zámýšľali i architekti na 4. Medzinárodnom kongrese modernej architektúry (Atény 1933). Tu prijaté zásady vyjadruje 95 téz známej Aténskej charty redigovanej Le Corbusierom. Vývoj v oblasti teórie ochrany historických súborov prerušila II. svetová vojna.

Problémy spojené s obnovou zničených objektov a sídiel vyvolali potrebu vytvoriť samostatné združenie pamiatkárov. Z iniciatívy architektov sa v Paríži r. 1957 uskutočnilo medzinárodné stretnutie, na ktorom vystúpila do popredia problematika začlenenía architektonického dedičstva do jeho skutočných kontextov a prostredia. Druhý medzinárodný kongres architektov a technikov historických pamiatok sa konal v Benátkach r. 1964. Tu vyslovili i požiadavku vytvoriť Medzinárodnú radu pre pamiatky a sídla (International Council on Monuments and Sites = ICOMOS), čo sa v nasledujúcom roku (1965) vo Varšave aj uskutočnilo. Prijali tu i známu, tzv. Benátsku chartu o ochrane pamiatok a pamiatkových sídiel. Z nej sa ochrany historických sídiel dotýka predovšetkým § 14, v ktorom sa hovorí: "Pamiatkové historické sídla majú byť predmetom osobitnej starostlivosti v záujme zachovania ich celistvosti, ozdravenia, úpravy a zhodnotenia".

Ochranou historických urbanistických celkov sa zaoberá i viacero ďalších medzinárodných dokumentov, z ktorých k najdôležitejším pre svoje ponímanie ochrany kultúrnych hodnôt prostredia, sídiel a úlohy územného plánovania v procese ich regenerácie patria:

z Dokumentov UNESCO:

- Odporúčenie o ochrane krásy a charakteru krajiny a miest (Paríž 1962).
- Odporúčenie o ochrane kultúrnych statkov ohrozených verejnými alebo súkromnými prácami (Paríž 1968).
- Odporúčenie ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva na území národného plánu (Paríž 1972).
- Odporúčenie o záchrane historických alebo tradičných súborov a ich úloha v súčasnom živote (Nairobi 1976),

z Dokumentov Rady Európy:

- Európska charta architektonického dedičstva (Amsterdam 1975).
- Európska charta územného plánovania (1983).
- Konvencia o záchrane architektonického dedičstva Európy (Granada 1985),

z Dokumentov ICOMOS:

- Medzinárodná charta o zachovaní a reštaurovaní pamiatok a sídiel (Benátky 1964).
- Medzinárodná charta pre záchranu historických miest (Washington 1987).

Najucelenejší komplex opatrení, metód, nástrojov a prostriedkov pre uskutočňovanie obnovy historických miest obsahuje odporúčanie z Nairobi, ktoré medzi technickými, ekonomickými a sociálnymi opatreniami okrem iného požaduje:

- vytvoriť súpis historických a tradičných súborov a ich všestranné zhodnotenie,
- spracovať programy a plány obnovy, vrátane sociálnych aspektov,
- zaviesť kontrolu odbornosti urbanistických a obnovovacích prác, finančných subvencií a dotácií (verejným inštitúciami, ale aj súkromným osobám),
- založiť finančné ústavy na podporu regenerácie,
- zachovať sociálnu štruktúru pri obnove historických súborov,
- propagovať základné ciele pri výchove, výučbe a v systéme informácií.

Washingtonská charta z roku 1987 prehlbuje platformu Benátskej charty, pričom pojem historického mesta definuje ako materiálny výraz najrôznejších spoločností v ich historickom vývoji. "Všetky mestá (sídla) na svete ako výsledok viac-či menej spontánneho vývoja alebo uváženého projektu sú materiálnym výrazom rozmanitosti spoločnosti a sú preto všetky historické". Takto stanovená definícia historického mesta (sídla) je mimoriadne závažná i pre našu širokú odbornú verejnosť, ktorá doteraz ochranu historickej urbanistickej štruktúry neraz chápe len v rozmedzí platného pamiatkového zákona (Bola alebo nebola vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu či pamiatkovú zónu?).

Z princípov a cieľov charty vyberám aspoň niekoľko bodov:

- Ochrana historických miest a štvrtí, aby bola účinná, musí tvoriť neoddeliteľnú súčasť súvislej politiky ekonomického,

Historický urbanistický súbor - Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolíne

Detail historickej urbanistickej štruktúry MPR Banská Štiavnica - letecký pohľad

sociálneho rozvoja a musí sa s ňou počítať v plánoch úprav a urbanizmu na všetkých úrovniach.

- Účasť obyvateľov celého mesta je nevyhnutná pre úspech ochrany.
- Plánovaniu ochrany miest a historických štvrtí musí predchádzať multidisciplinárny výskum. Plán ochrany musí obsahovať analýzu údajov, obzvlášť archeologických, historických, architektonických, sociologických a ekonomických a musí definovať hlavné orientácie a spôsoby činnosti, ktoré sa majú podniknúť v oblasti právnej, administratívnej a finančnej. Plán ochrany sa musí zamerať na definovanie harmonickej artikulácie historických štvrtí v súbore mesta.
- Konzervácia historických miest a štvrtí predpokladá stále udržiavanie budov.

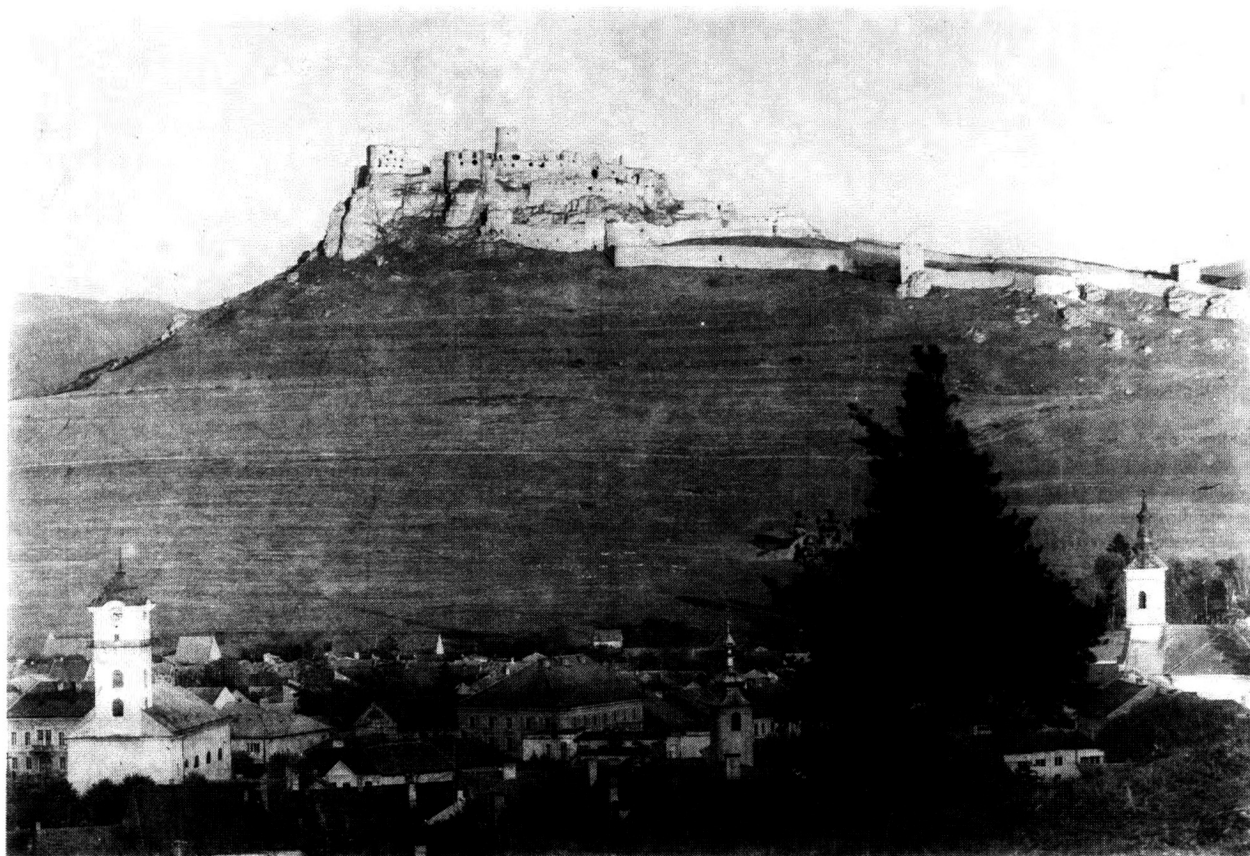
Prístup k ochrane historických urbanistických celkov na Slovensku je v súlade so spomínanými medzinárodnými odporúčaniami a konvenciami. Ochranu pamiatok chápeme ako prirodzenú potrebu človeka pri vytváraní kultúrneho životného prostredia sídiel, regiónov a štátu. K ochrane historických sídiel pristupujeme ako k celku s priestorovou a hmotovou štruktúrou kontinuálne vyrastajúcou z historického pôdorysu. Nejde teda

iba o ochranu jednotlivých pamiatok, ale celého územia (historickej urbanistickej štruktúry v jej prostredí).

Ochrana historických urbanistických súborov je zakotvená i v Zákone SNR č. 27/87 Zb. o pamiatkovej starostlivosti. Najvýznamnejšie historické jadrá našich miest a obcí boli postupne od r. 1950 vyhlásené za mestské pamiatkové rezervácie (MPR) a pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry (PRLA) (17 MPR, 10 PRLA). Od r. 1987 sa navrhli ďalšie historické jadrá na ochranu formou pamiatkovej zóny (celkom 139 HUS), pričom tento stav nepovažujeme za konečný. Z toho 38 historických súborov už bolo vyhlásených za PZ.

Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti v Bratislave i jeho vysunuté pracoviská systematicky spracúvajú odborné podklady ako Zásady pamiatkovej starostlivosti pre poznanie a usmernenie činnosti v chránených historických celkoch. Doteraz sú popri všetkých vyhlásených pamiatkových rezerváciách spracované zásady aj pre 44 historických urbanistických súborov chránených formou pamiatkovej zóny.

Súčasťou zásad sú podrobné analýzy vývoja sídla a stavu jeho zachovania, a to nielen z hľadiska hmotného (krajinný rámeč, priestorová štruktúra a kompozícia mesta, pôdorys, blokovosť a parcelácia, hradbový systém, mestská zástavba, strešná krajina,

Pohľad na NKP Spišský hrad v popredí pamiatková zóna Spišské Podhradie

kultúrne pamiatky, archeologické náleziská, podzemie sídla, plochy záhrad a parkov, technické diela, drobná architektúra...), ale aj nehmotnej povahy (vývojový význam mesta, kultúrna tradícia, topografické historické názvy, ideový význam...). Analýzy vyúsťujú do zásad tzv. plánu ochrany, ktorý sa dnes na základe medzinárodných rokovaní a spolupráce s našim najvyšším orgánom pre životné prostredie už skutočne stáva záväzným podkladom na spracovanie územnoplánovacej dokumentácie. Z hľadiska ochrany pamiatok a územného plánovania je mimoriadnym prínosom materiál spracovaný pobočkou SUÚRA v Banskej Bystrici "Návrh obsahu riešenia územných plánov MPR, PRLA a pamiatkových zón" z r. 1992 (zodp. riešiteľ Ing. arch. Alexandra Berková).

V záujme pamiatkovej ochrany a regenerácie historických urbanistických celkov treba popri územnoplánovacej dokumentácii zohľadňujúcej kritériá ochrany vypracovať i programy ich regenerácie ako aj režimy ich ochrany. Slovenská komisia pre životné prostredie vypracovala v tomto roku v spolupráci so SÚPS Bratislava Návrh pre nariadenie vlády k Programu regenerácie historických urbanistických súborov. Tieto programy by mali pokryť širokú škálu problémov, akými sú ciele, organizačné a technické zabezpečenie, financovanie a pod.

Pre tri najvýznamnejšie historické urbanistické štruktúry už vypracovanie takýchto programov zakotvuje Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 439 z 13. augusta 1991. Vyplýva to zo skutočnosti, že sú ako kultúrne a prírodné dedičstvo Slovenskej republiky navrhnuté do Zoznamu svetového dedičstva na základe Konvencie UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (Paríž 1972). Patria sem:

- Banská Štiavnica a technické pamiatky v jej okolí,
- Spišský hrad a sústava pamiatok v jeho okolí (Mestská pamiatková rezervácia Spišská Kapitula, pamiatková zóna Spišské Podhradie, kostol sv. Ducha v Žehre a štátna prírodná rezervácia Dreveník),
- Rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínec.

Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti v súčasnosti spolu s Ministerstvom životného prostredia SR a jeho organizáciou Slovenským útvárom územného rozvoja a architektúry, pobočkou v Banskej Bystrici pripravuje odborné podklady na doplnenie nominácie týchto jedinečných historických urbanistických celkov. Zasadnutie Výboru pre svetové kultúrne dedičstvo sa uskutoční v Santa Fe v decembri 1992 a v prípade kladného prijatia budú tieto pamiatky zapísané a chránené ako celosvetové kultúrne dedičstvo.